

Türlü Cehennemler üzerine Uygurca parçalar

Berlin Turfan dergisinden neşredenler

W. Bang ve R. Rahmeti

Bu neşrettiğimiz parça «*N Kitabı*» adını verdiğimiz bir Pothî kitabından alınmış ve cehennemlerden bahseden, az çok iyi bir halde mahfuz iki yaprak (sahife 32 ve 33) dır. Bütün kitap, her halde, evvelce 310 sahifelik olmalıdır; bu 310-uncu sahife, elimizdeki derginin son sahifesidir.

Bu metnin orjinalini şimdilik tayin edemiyoruz.

Bunu neşrederken normalize ettik; yani *t* ile *d* yi, *q* ile *ğ* yi, *k* ile *g* yi, *ng* ile *ŋ* yi, en sağlam bilişimize göre kendimiz durğuladık; tek ve aynı bir kelimenin ayrılmış parçalarını birleştirdik (*tinliğ-lar-nıŋ*: *tinliğlarnıŋ*, *yarlıqaz-un*: *yarlıqazun* ve saire gibi). Bazı kısalıkları tamamladık, meselâ *yrliqa*- yerine transkripsiyonda *yarlıqa-*; *tŋri* yerine *täŋri*; *-liğ* yerine de *-liğ* ve saire gö-terilmiştir. Bu sonuncusu, elimizdeki yazmada *-lağ* şeklinde de görülmektedir: *qılınçlağ* (97), *atlağ* (124-129), *yalınlağ* (138) gibi. Bunların yerine, her yerde *-liğ* yazılmıştır.

Bu küçük eseri ikinci Türk Dili Kurultayına sunmakla, büyük bir zevk duyuyoruz. Çünkü Kurultay için uygurca metinlerin ölçülmez derecede kıymet ve ehemmiyeti vardır. [1]

[1] Bu parçayı Almandan Türkçeye Prof. Ragıp Hulûsi bey çevirmiştir.

METİN

T. III. M. 84₅₅

ÖN SAHİFE

- 1 inçä saqındıqızlar: biziğä ölüm
 2 arıtı tæg-mägäi; munı ölürsärbiz, ayığ
 3 tüşin öñi tınlıqlar tägingäi, tip.
 4 yirtinçüdäki özüg yaşığ mäñü sa-
 5 qındıqızlar. yalaquqlarınıq aşı üz-
 6 [ül]mädin, yarlıqançsız köñülin tınlıq-
 7 [larığ ö]lürüp k isig
 8 yidiqiz- lär. ol irinç
 9 [tınlıqlar]... in saqın-
 10 yäk ... l[ar] qanımaz ärkli
 11 uryuq ol. ö[lütç]i yalaquq-
 12 [lar qıl]mış ayığ qılınç tüşin öz-
 13 tägingünlär, tip. ämti sizlär
 14 ämgängülüg orunğa kalyük-
 15 [siz]lär. özlüg ölmüşniñ ayığ
 16 [tü]şin tägingäli .., i anuq turuqlar,
 17 [tip]. bu mundağ i[rıg] s[arsıg] savın sö-
 18 [kä] sarsa, ol qadır tomluğ yüz-
 19 lüg yäklär rakşaslar tamuluğ-
 20 larıg qayınar işiç içindä kämişürlär.
 21 turğınçara tolp ätüzlärindäki ätläri
 22 süñükläri sağ yağ tæg sızılıp barır.
 23 ayığ qılınç küçindä yinä ök bäl-
 24 gülüg bolurlar. ötrü titsisi tamu-
 25 daqı bu mundağ açıg ämgäkläriğ işitip,
 26 ärtinçü qorqup, baqşısığa inçä tip
 27 ötüdi: yarlıqançuçı köñül öriti yarlıqap
 28 özlüg-ölürgüçi kişiniñ ayığ-tü-
 29 şin taqı nomlayu yarlıqazun. anda
 30 ötrü baqşısı titsisiğä inçä
 31 tip idi: birük ölütçi tınlıg maxarau-
 32 rab tamuda toğsar, anda tamu ärkliğl-
 33 äri örtlüg qızartmış tämirliğ yir-
 34 dä töbün yatğururlar. özäsindä
 35 yalınlayu turur yoğun tuluqlar tägräsindä

ARKA SAHİFE

İKİ QIRQ PTR.

- 36 toqıp, anıq içindä batururlar: tolp
37 ätözläri örtänip, kök, qızıl, yürüq
38 yalınlar tarmutluğ saçılı önärlär: miq
39 tümän yıl anda açığ ängäk ängänip,
40 isig özläri üzülmäz. andaran [ön-]
41 sär, yüligü osquç ulatı bı bıçğu [öz-]
42 ä töşämiş yir- lärdä [taqı]
43

ARKA SAHİFE

ÜÇ QIRQ PTR.

- 105 tapan atlıg tamuda tolu tıqlıp türur.
 106 anda toğmiş tınlıglarnıg bu mundağ
 107 açıg ämgäkläri ol. mundada adın ü-
 108 lgüsüz sansız ämgäkläri bar. burqanlar-
 109 da adın tükäl sözlägäli kim [uğai?]]
 110 taqı ança qavıra ämgäkin sö[zläyin].
 111 işitgil. anda toğmiş irinç
 112 tınlıgıl[arıg] ör- tlıg yı
 113 oida tıqıp utğuraq
 114 tırlüg i[rik] sa[rsıg]
 115 sarsıp, iki tämirliğ sıg i
 116 ta yirgä boduyu toqıyurla[r. bir sıg]
 117 adaqında toqıyurlar, bir s[ış. başın-]
 118 da toqıyur. anda adın
 119 toquz on qızartmış örtlüg täm[ir-]

TERCÜME

T. III. M. 84, 55

ÖN SAHİFE

(1) Siz böyle düşündünüz: Bize ölüm kat'iyen erişmez; biz bunu öldürürsek, bu kötülüğün(3) ceremesi başka canlı (mahluk)lara dokunur, deyip. Siz dünyadaki yaşayışı ebedi sandınız (5). İnsanların rızkı kesilmemiş iken merhametsiz bir kalp ile canlı (mahluk)ları(7) öldürdünüz ve onların sıcak... yediniz. O zavallı (9) canlı (mahluk)ları şeytanlar... (11) ... vurmuşlar. Katil insan[lar kıl]dıkları fena amelin ceremesini (13) ... çeksinler. Şimdi sizler . . . mihnetli bir yere (15) gelmişsinizdir. Canlıyı öldürmenin kötü [cereme]sine uğramak üzere ... hazır durunuz (17) Bu türlü kaba ve dürüst sözlerle söyüb sayarak, o sert.. somurtkan (19) yüzlü şeytanlar, rakşaslar cehennemlikleri kaynar kazanlar içine atarlar. (21) (Orada) derhal bütün vücutlarındaki etleri, kemikleri tereyağı gibi eriyip durur. (23) Kötü amel-leri kuvveti ile yine hemen bilinirler vücuda gelirler. Bunun üzerine şakirdi cehennemdeki (25) bu kadar acı işkenceleri işidip son derece korkup, hocasına böyle deyip (27) (saygı ile) söyledi : Merhametli gönül töretip lütfederek, canlıyı öldüren kimsenin fena akibetini (29) de vaz buyurun. Bunun üzerine hocası şakirdine böyle (31) dedi : Her hangi bir katil mahluk Ma-hâra urava-cehenneminde haşır olsa, orada cehennem eyeleri (33) ateşli kızıl-laşmış demirli yerler de baş aşağı yatırılır . Dış yüzlerinden (35) alevlenmiş kalın tulumlar etrafında

ARKA SAHİFE

Otuz ikinci sahife

(36) tokmaklayıp (?), onların içine batırırlar. Bütün (37) vücutları yanıp mavi, kırmızı ve beyaz yalınlar kanallar gibi saçılıp ağarlar. (39) Binlerce yıl burada acı azaplar çektikleri halde sıcak canları üzülmez. Buradan çıktıklarında (41) ustura, kasap bıçağı ve daha başka kesme aletleri üzerine döşenmiş yerlere (43) zorlayıp yatırılır. Buradan çıktıklarında ... (45) kızartılmış demerli yerde yatırılır. Ateşli büyük kürekler ... (47) bir çok korlu yığınları ... (İçlerinden) her hangileri oradan çık dıkta, ... (49) küllü ırmağa düşerler. Irmağın dibinde on altışar

çevrintiler çevrir. Oraya (55) düşmüş olan cehennemlik zavallı mahluklar

söylemeğe kimin gücü yeter?. (110) Ben böylece icmalleyip bu azapları söyleyeyim, dinleyi gör! Orada haşrolmuş zavallı (112) mahlukları ateşli ... çukura tıkip... (114)... türlü kaba dürüst.. söyüp.. iki demirli şişle... (116) yere çakmak üzere ururlar. Bir şiş ayağına ururlar, bir şiş başına (118) ururlar. Ondan başka . . . doksan kızartılmış ateşli demirli (120) şişler bütün vücutlarına ururlar. O azaba dayanamayarak akıllarını yetirirler. (122) Bu sözleri işidip şakirdi hocasına böyle deyip (saygı ile) söyledi: 'Pratapana (124) adlı cehennemde haşrolunmuş mahlukların azapları (125) nice dir. acaba?.' Bunun üzerine hocası böyle (126) dedi: O Prapatana adlı cehennemde (127) korku gibi iki büyük kazanlar var. (128) Birisi Nat adlı, ikincisi Upanat adlı. (129) Nat adlı kazan elli eğe genişliğinde. (130) Upanant denilen kazanın eni de elli bir egedir. 'O da yine küllü su ile (132) kesintisiz dolu bir halde kaynar. Bunun üzerine cehennemdeki rakşaslar zavallı cehennemlikleri tutup, (134) o kazanlara başaşağı atarlar. Bunlar yürek yarılacak derecede işkenceler çekerler. Onların (136) hayatları tükenmez. Herhangileri o kazanlardan dışarı çıksalar, ateşli (138) yalın sivri uçlu trizul uçuna oturtup aşağıya sokarlar. O trizul. . .

KISALTMALAR

- Index** = W. Bang und A. von Gabain, *Analytischer Index zu den fünf ersten Stücken der Türkischen Turfan - Texte*. (SPAW. XVII, 1931)
- Kaş.** = C. Brockelmann, *Mitteltürkischer Wortschatz nach Mahmud al - Kâşğ-arîs Divân Lûgat at-Turk*. Budapest - Leipzig, 1928.
- Oğuz Qağan** = W. Bang und G. R. Rachmati, *Die Legende von Oghuz Qaghan* (SPAW. XXV, 1932).
- Ung. Jahrb.** = *Ungarische Jahrbücher*, naşiri Yulius von Farkas. Walter de Gruyter und Co. Berlin - Leipzig.
- U II.** = F. W. K. Müller, *Uigurica II.* (Abh. PAW. 1910).
- Sul. - Kun.** = Şeyx Suleyman Efendi's *Çagataj - Osmanisches Wörterbuch*, bearb. von Dr. Ignaz Kunos.
- Wb.** = W. Radloff, *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*. Petersburg, 1893.
- Manich. I** = A. von Le Coq, *Türkische Manichaica aus Chotscho. I.* (Abh. PAW. VI, 1911).
-

NOTLAR

1. *biziğä*, isimlerin mülki Dativ kalıbına göre yapılmış olan bu yeni şekle kitâbeleerde de rast gelinmektedir; *atuğa* v. s. kalıbına göre, önce herhalde *öziğä* yapılmış ve sonra bu yeni bir örnek olmuştur; *siziğä* için *Index*'e bakınız.
10. *qanı-* 'kanamak' (Kaş.); aslı *qan* 'kan' olup, *qana-* ile yan yana kullanılmaktadır.
11. *-yuq* ve *-yük* (*ur-* ve *käl*-14), Präteritum 2. teşkiline yararlar. Bk. *Index*, 58.
18. *sökä sarsa*, aslı *sök-* ve *sars-* 'azarlayıp söylemek, söyleyip saymak' (*Index*'deki *sarsı-* düzeltilmelidir), bundan *sarsığ* (kelime list. bk.), elimizdeki başka parçalarda da görülmektedir.
18. *tomluğ yüzlüg yäklär*, bk. Kaş. *tumluğlan-* 'somurtğan bir yüz göstermek'.
20. *qayına-*, başka yerlerde *qaina-* 'kaynamak'; benzer şekli: *oyun*, **oyuna-*, *oina-* 'oynamak'.
21. *turgınçara* (72 ve 78 de de) < *turgınça-ra* yahut < *turgınça ara*'dan töremiştir. Manası durğulanmış değildir. 'Orada buldukları müddetçe' demek mi isteniliyor?
22. *sağ yağ* 'tere yağı' < *sariğ yağ* 'sarı yağ'
23. *yinä* (87 de de), bk. *Oğuz Qağan*, not 3.
24. *titsi* 'şakirt' Çince den.
29. *yarlıqazun*; *-zun*, ikinci şahıs için de. Aynı şey Vocativ'de de vardır: *titsisi inçü tip ötündi: täğri baqşı-a! nomlayu yarlıqazun* (T III. 84₆₀. S. 33); başka yerlerde de misalleri vardır.
31. *mxä raurab* yazılmıştır, = Skr. *mahāraurava*, sekiz sıcak cehennemden beşincisidir.
33. *tämirlig yirdä* (S. 45 de de); *yir* sözüyle, döşeme lavhaları v. s. gibi, hususî bir tertibat murat edilmiştir.
35. *tuluq*. Bk. *tuluq* (Azerb.) ve *doluq* (Anad.); sonra Ungar. *Iahrbb.* VIII, 254
38. *tarmutluğ*; Kaş. *tarmut* 'yar, dere' ve *tarmutlan-* 'kanallara ayrılmak (su)'. Acaba tercümemiz doğrumu?
40. *andaran* ve *antran* (48); sonra *muntran*, U II, 45₄₉ da aynı manada *antırdın* şekli mevcuttur. W. Radloff, *Kuan-si-im Pusar* (Bibliotheca Buddhica, XIV) S. 191 de *antan-oq* yerine doğrusu olan *anda'oq* okunmalıdır: *küntüni atamış ünüg anda'oq üşitür* 'kendini çağırın sesi tam orada işitir'.
41. *...*

50. *altırar yigirmi. -rar için bk. Ungar. Jahrb. X, s. 19 (5. mektup).*
50. *ärkäk 'başparmak' (aslı 'erkekçik'). Burada, bir uzunluk ölçüsü olmalıdır.*
51. *turq 'uzunluk' (Kaş.), bk. aşağıda uzun (s. 66).*
53. *bükkün. -kün için bk. Ungar. Jahrb. XIV, s. 198 ff. (7. mektup).*
58. *oluq, yazılışı : ol'uq (ol'oq yerine); bk. birük < bir'ük < bir ök ve ätüz < at'üz < ät öz.*
59. *çimän, ot ve öläŋ'in synonymidir; bk. Wb.'de çimän, çämän, demek ki iranicedan gelmiyor. Berlindeki Maitrisimit - Fragment 52 (T. II. S. 2, S. 9-12) de şöyle bir cümle vardır: tağ töpüsindä mrgt ärdni öŋlüg yulıncqa yumşaq ärdniläriğ töşäp urmuş tağ öläŋ çimgünläri ärür 'dağın tepesinde zümrüt renkli narin yumuşak cevahirler döşenmiş gibi çayır çimen vardır'; yulıncqa için bk. Maitrisimit - Fragment 57 (T. II. S. 2; ön sahife, S. 25-29): yaqın tägdüktä, täŋri täŋrиси burqan adaqında yinçürü töbün yükünüp, yulıncqa yumşaq ayaların qaşsurup, inçä tip ötündilär 'yakın gelincä, tanrılar tanrısı Budanın ayaklarına düşerek, narin yumuşak ayalarını kavuşturarak, sayğı ile şöyle söylediler'.*
60. *yitti yüligü (yahut: yülägü) 'keskin ustura'; bk. yitti süvri sış (T. III. 73-10, S. 10).*
62. *yarma-, Kaş. yarman - 'tırmanmak'.*
64. *birä 'eğe'; bk. Manich. I, 20₁₆. Bk. mong. bärü. < ?*
69. *bärkü, bk. Index.*
70. *ai-'söylemek', sonra da 'emretmek, buyurmak', bundan aiğuçı 'kumandan' (T. III. 84₆₀).*
72. *viçin < ??*
87. *äşit- (122 de de) işit- (s. 25 ve 111) ile birlikte.*
90. *irik yavgan, bk. irik sarsığ (17, 114).*
91. *tapan = Skr. tapana, sekiz sıcak cehennemden altıncısı.*
123. *pratapan = Skr. pratapana, sekiz sıcak cehennemden yedincisi. Burada herhalde partapan okunmak ta mümkündür; aşağıda s. 126 prtapan.*
128. *nat ve upanat = Skr. ??*
133. *älig bir, yeni sayış tarzı! Fakat galiba metinde bir bozukluk var. Çünkü 50 ile 51 arasındaki farkın pek küçük olduğu besbelli.*
139. *trizul = Skr. trisüla 'üç dişli'. 138 de tarzul yahut trazul yazılıyor.*

- açığ 25, 39, 86, 107
 adaq, -ında 117
 adın 107, 109, 118
 adrı- , -ıp 80
 ai-, -urlar 70
 alqu 85
 altı, a. yigirmi 65 a.-rar y.
 50
 ança 88, 110
 anda 29, 32, 39, 54, 106,
 111, 118
 anıq 36
 andaran 40
 antran 48
 anuq 16
 arıtı 2
 arquru, a. turqaru 57
 aş-, -ı 5
 balıq 77
 baqşı 85, 90; b.-sı 30,
 125; -ı 26, 84, 122
 bar 108, 127
 bar- , -ıp 56; -ır 22
 barça 80, 101
 baş-, -ı 104; -nda 117; -ları
 103
 batur-, -urlar 36
 bädük 46
 bälgülüg 23
 bärkän 69
 bı, b. bıçğu 41
 bıçıl-, -ur 63
 bıçğu 41 (bı b.)
 bış-, -ar 102
 bir 64, 116, 117, 128; älig b.
 131
 irinç 8, 55, 99, 111, 133
 isig 7, 40, 135
 işiç 20, 129; -tin 104, -niç
 130; -lär 97, 127, -lär-
 dä 100, 134, -lärdin 136
 işit-, s. äşit-, i.-ip 25; i-gil
 111
 käl-, k.-miş 103, k.-yük-
 sızlär 14
 kämış-. k.-ip 100,
 k.-ürlär 20, 134
 kim 109
 kiğ 129; -i 130
 kir-, k.-ip 113
 kişi-, -niç 28
 kök 37

ot, o.-ın 98

ögüz 53, 62, 64, 121

1. 40. 2. 40. 58

qorq-, -up 26, 71, q.-ğu 127

qozluğ 47

1. 93

tägzin-, -ür 54; -ürlär 13

tägziñ 55, -lär 54

1. 47, 67

- uluğ 97, 127; u. uluğ 54
 upanat 128, 130
 ur-, -yuq 11
 utğuraq 82, 95, 113
 uvut, -suz 89
 uzun, -ı 66
 ügmäk, -lärig 47
 ülgü, -süz 96, 107,
 üzük, -süz 132
 üzül-, -mâz 40, 136 -mädin 5
- viçin, qamışlıg v. 72
- yalaıjuq, 11; -larnıg 5
 yalın, -lar 38; -lıg 138
- yalımla-, -yu 35, 67.
 yağ, sağ y. 22
 yarıl-, -ınçıg 135
 yarlıqa-, -p.27; -zun 29
 yarlıqaç, -sız 6
 yarlıqaçu 27
 yarma-, -sarlar 62
 yaş, -ıg 4; -ın 84
 yatğur-, -urlar 34, 43, 45
 yavğan 90
 yäk 10; -lär 19
 yıl 39
 yi-, -diğızlär 8
 yigirmi; altırar y. 50 altı y.
 65
- yil 52
 yimä 89, 96, 131
 yin, -i 101
 yinä 87; y. ök 23
 yir, -gä 79, 116; -dä 33
 45; -lärä 42
 yirtinçü, -dä 71, -däki 4
 yitti 60
 yoqla-, -yurlar 71; -ğalı
 70
 yoğun 35
 yula 67
 yüligü 41, -lär 60
 yüräk 134
 yürüg 18
 yüz, -lög 18